

JEŠTĚ K ČESKÉ POVAZE

Petr Tomáš (University of Manitoba, Winnipeg, Kanada)

Ať je to, prosím, nazýváno žurnalistikou, ale já bych, jako český historik, neměl smysl, kdybych si otázky národní morálky nekladl. Já se prostě na ty věci musím takto dívat.

Jan Tesař, 1969

Lze vůbec napsat něco nového o české povaze? Ostatně — má vůbec smysl psát o národním charakteru a morálce? Na poslední otázku: jednoznačně ano. *Historii novodobého českého národa, vzniklého v době pobělohorské, nelze porozumět bez nepředpojatého tázání se po podstatě národní povahy.* Není to, v žádném případě, zbytečný, umělý problém. Vymezení charakteristik skupinového chování má nekonečně větší oprávnění, důležitost a hodnotu, než ony tak časté pře o „smysl“ českých dějin.

Na prvuou otázku: ne i ano. Ne ve dvojím smyslu. Je zřejmé, že základní rysy národní povahy, utvářející se po dlouhá dějinná období a projevující se opakováně v charakteristických situacích, nemohly zůstat vnímavými pozorovateli nepovšimnutu a nepopsány. A navíc — od půlky minulého století nebyla nikdy o takové pozorovatele, domácí i cizí, nouze. Ale lze se pokusit o nesubjektivní vytčení těch vůdčích prvků národní povahy, které lze opětovně doložit dějinnými skutečnostmi, lze tyto nenahodilé základní postoje ilustrovat postřehy, fakty a komentáři z různých období, a konečně lze načrtnout vlivy těchto dominantních rysů na události posledních desetiletí — a zpětný vliv těchto událostí na posílení či oslabení tradičních charakteristik. Tím je vymezen trojí úkol těchto impresionistických kapitol.¹

Vrchnosti podkuřovat

Rys z nejobecnějších, neboť z nejstarších a nejzakořeněnějších. Lehce postřehnutelný jak v letmých nepatrnostech, tak i v monumentální přičinlivosti.² Dokladů se nabízí nepřeberná řada.

Zneuznaný akvarelista jej pozoroval, nepochybně se závistí, v císařském velko-

¹ Také jedna z českých povahových charakteristik? „Řidší jsou mezi Čechy velcí systematikové vědečtí nežli specialisté nebo impresionisté (vědecký impresionismus je česká zvláštnost) ...“ E. Chalupný, *Národní povaha česká*, Praha, 1907.

² Letmo: vysvětlujte Anglosasům, že ženě lékaře nebo universitního profesora se říká v Čechách „paní doktorová“. Monumentálně: kde stál největší pomník Josefa Vissarionoviče (a to si strana přála mít útes ještě vyšší!)?

městě na počátku století : „... hrají vynikajícím způsobem roli poddaných ... Viděl jsem je za svého mládí ve Vídni. Přijíždějíce bez koruny, plahočíce se v ochozených botách ulicemi města, získali rychle vídeňský přízvuk — a jednoho krásného dne bylo nemalým překvapením vidět je usazené v klíčových postaveních.“³ Radikální básník jej vsadil do nelichotivého čtyřverší *Satiriconu* :⁴

To čiší na nás z každé strany
a platí dnes jak před roky :
Špatnými bývali jsme pány
a výtečnými otroky!

Moralizující filosof si jej přál sprovodit ze světa : „Stín maloměšťactví věší se posud v představách západní Evropy na postavu Čechova, její představy o nás bývají nejednou takto determinovány — a konec konců musíš přiznat, že to není tak zcela bezpodstatné. ... Rekl jsem již jinde, že *podučitelství pokládám za dědičný hřich českého národa*. S tím tedy do kanálu.“⁵ Největší domácí politik moderní doby jej nenáviděl — „Náš dědeček byl radikální, rozumný i velice kritický. Musel být. Někdy říkával, že je náš *národ lokajský*. Strašně nerada jsem to od něho slýchala“⁶, — ale sám byl proměněn podučitelskými ministranty ve votivní obraz : „Pámbů ví, že za první republiky se dělalo z Masaryka takový zvláštní božstvo, což muselo být i jemu protivný. Náš starý český lokajský duch : *vrchnosti podkuřovat* ... To je ta čehonovská kletba, onen plod takzvané třistaleté poroby, české lokajství.“⁷ O dvě desetiletí později byl do téhož rámu zasazován dětskými veršíky masový vrah z pravoslavnáho semináře :⁸

Jen jedno vroucí přání mám,
těžko je říci slovy,
víš, táto, já bych ráda šla
do Moskvy k Stalinovi.

O naší lásce upřímné
já bych mu říci chtěla,
za všechny děti ve třídě
bych mu to pověděla

...

Stačí pramálo — troška směnitelných mincí — a ani president dělnického státu neměl iluzí o tom, že se takové chování rozplynulo v beztřídní společ-

³ A. Hitler, večerní rozhovor 5.4.1942; H. Picker ed., *Hitlers Tischgespräche im Hauptquartier 1941-1942*, Bonn, 1951.

⁴ J. S. Machar, Letem knihou našich dějin, *Satiricon 1902-1914*, Praha, 1928.

⁵ F. X. Šalda, Česství a Evropa, *Šaldův Zapisník VII*, Praha, 1934-1935.

⁶ A. Masaryková v rozhovoru s Květy, č. 23, Praha, 1968.

⁷ J. Voskovec v rozhovoru s P. Tigridem, *Svědectví*, č. 22, Paris, 1963

⁸ M. Dušková, Janino přání, *Mateřídouška*, Praha, 15.12.1951.

nosti : „Vy stojíte na výspě socialistického tábora. Na vás spočívá veliká odpovědnost. Representujete nový, socialistický pořádek. Budte pohostinní, ale neztrácejte hrđost, nepoklonkujte, nepadejte do prachu, neztrácejte svou tvář ! Opakuji, že máme být na co hrđi.“⁹ Nerozplyně se — zdá se mít kvality zlata v lučavce královské. Bohužel, ne k dobru národní morálky.

Domácích však hnusným tupitelem

Souputník a doplněk rysu prvého : ani o jeho starobylosti, trvalosti a všudy-přítomnosti nemůže být pochyb. Je zcela mimo nahodilost a občasnost. Byl postaven do čela charakterových vad už pobělohorským emigrantem : „Kdyby mně samému, co smýšlím, říci bylo, pověděl bych, že Čech ... největším věcí cizích jest následovatelem a obdivovatelem, *domácích však* a krajanův svých *hnusným tupitelem* a zavrhouvatelem...“¹⁰ O dvěstěpadesát let později byl vydělen coby nejpřednější stín národní povahy sarkasmem velkého básníka :¹¹

...

Tu Satan přemítaje skryl
tvář děsnou v tlapy obě
a náhle zdvihl, rozjiskřil
zrak v ukolené zlobě,
pak mezi dary spěšně hráb
a v jeden zaryl křivý dráp,
v dar : „Záští k samu sobě“.

Báj tupíte as dětinnou —
neb kdože pravdou nechá,
že vadu máme jedinou ?!
Však hubená v tom těcha —
neb jisto jest, co ztropil dás :
že z lidí nejvíce po ten čas
Čech nenávidí *Čecha*.

Ztrpčoval činnost i samu existenci pěvcům romantických veršů, kritikům padělaných rukopisů, hudebním skladatelům, klaunům i strojním inženýrům. Trpce si na něj stěžoval první moderní systematický vykladač české národní povahy : „Člověk vědecky pracující nesmí u nás čekat uznání nebo vděk národa, a už docela ne nějaký osobní prospěch; jest do smrti odsouzen rvát se s překážkami, s tísňivými poměry, zlobou a závistí lidskou.“¹²

⁹ A. Novotný v projevu na historickém vinobraní k 740. výročí povýšení Znojma, *Rudé právo*, Praha, 17.9.1967.

¹⁰ P. Stránský, *Respublica Bojema*, 1645; překlad E. Tonnera, *O státě českém*, Praha, 1913.

¹¹ S. Čech, Satanský dar, *Jitřní písně*, Praha, 1906.

¹² E. Chalupný, České legie a národní povaha, *Naše Doba*, Praha, 15.2.1925.

Často dosáhlo takové chování dna až neuvěřitelného. Lokajství spojené se špatným svědomím dovedlo zahrnout cizí zachránce květy — vlastním ani nepodat ruku : „Dali mi dakotu a já se napůl ilegálně — přes Američany obsazenou Plzeň — dostal do Prahy...“

„Kdo vás tady vítal?“

„Budete se divit, nikdo. Na letišti mi nikdo nepodal ani ruku. Nejde o mou osobu, nejsem ješitný, ale takto byl v hlavním městě republiky přivítán představitel letců, kteří bojovali od počátku až do konce a měli takřka paděsátiprocentní ztráty.“¹³

Stín, který padá nejen na jednotlivce, převyšující řady českého průměru. Často krát už měl zakrýt i celé úseky vlastních dějin. „My přeci se umíme vypořádat hlavně s minulostí. Na svou historii jsme přísní. Když nás ta přísnost popadne, tak věci se nestaly. Presidenti nebyli, knihy nebyly napsány.“¹⁴

Coby kolektivum zřejmý protipól — a tedy vnitřní spojenec — mytu světovosti, bezúhonnosti a příkladnosti českých dějin.

Taková trapná autosugesce

Že nejsme ve světě o nic víc „světovější“ než kterýkoliv jiný stát obdobné velikosti je prostá skutečnost. Že pocit světovosti patří k trvalým znakům českého chování v tomto století (od sibiřských legií po bruselský pavilón a pražské jaro) je nevývratný jev : jeho kořeny tkví v dávném mytu poslání.¹⁵ Neméně pozoruhodné je s tím úzce související přizdobování dějin, které se v Čechách provádí pro vlastní spotřebu, od dětské vlastivědy po politickou propagandu. „My věčně trpíme takovou trapnou autosugescí : co je české, to je hezké. Namlouváme si neustále, že jsme báječní, že nás ve světě mají rádi, že jsme strašně známí. Tiskneme to o sobě v novinách — tahle mythologie se táhne celými našimi dějinami, bez ohledu na zrovna panující poměry. Vždyť přece husité neublížili ani kuřeti, jenom šli a zpívali a nepřátelé utíkali, že ano?“¹⁶

Idealizace minulosti a její ideologický výklad (byť ve službě „vyššího dobra“) stály ve středu velkého sporu mezi Masarykem a Pekařem : oba jevy neústupně přetrvávají. Nemám tu, samozřejmě, vůbec na mysli otevřenou marx-leninskou falzifikaci; jde mi o představu a interpretaci dějin širokými vrstvami národa, o ony *množiny historicky neudržitelných tvrzení*. Příklady nejdůle-

¹³ Generál K. Janoušek v rozhovoru s R. Cílkem, *Hlas Revoluce*, č. 8, Praha, 1968.

¹⁴ J. Werich v rozhovoru po smrti F. Langera.

¹⁵ P. Tomáš, Kapitoly z české geopolitiky, *Svědectví*, č. 45, Paříž, 1973.

¹⁶ J. Werich v rozhovoru : Jiří Trnka a Jan Werich o sobě, umění a životě vůbec, *Kulturní Tvorba*, č. 52, Praha, 1963.

žitější : moderní český národ dědicem husitů a přímá spojnice od patnáctého století k národnímu obrození (Masarykův politicky snad omluvitelný — Tábor je náš program ! — ale historicky neospravedlnitelný omyl); barok coby doba temna (kombinovaný vliv Aloise Jiráska, protikatolicky smýšlejících katolických podučitelů a Zdeňka Nejedlého); devatenácté století řadou úporných politických bojů s krutě utlačující Vídni (o upřímné parlamentní kolaboraci od roku 1848 až po tituly dvorních radů rychle pozapomenout); 28. říjen rozvrátil Rakousko (připustíme i vliv druhotných faktorů jako blokáda, vstup USA do války, zvrat v Rusku, definitivní obrat na západní frontě v létě 1918 atd.).

A další a další mythy doby nejnovější : první republika vzorem Evropě (vzorem tak přesvědčivým, že se bez odporu vzdal prakticky všeho, oč dvě desetiletí usiloval); nevyhnutelnost 15. března 1939 (nevyhnutelnost okupace po Mnichovu je nesporná, ale je k tomu třeba ponižující podpis presidenta státu, „odevzdávání do rukou“, hrdina sibiřských legií a ministerský předseda v pokorné audienci u Vůdce ...); okupace coby šest let odboje národa (prozaičtěji : přesčasy za zvláštní příděl cigaret; kolaborace neomezená jen na úzký kruh Vlajky; odboj bez široké základny);¹⁷ květnové povstání — kapitola z knihy národní slávy (čistý zisk : obrazy státníků za výlohami, přemalované nápis, pár tisíc mrtvých — po kapitulaci Říše; německá armáda, prakticky nedotčená i se zbraněmi);¹⁸ léta 1945-1948 jako vzor „nové“ demokracie (vskutku nové dimenze demokratického chování : od rabování sudetského pohraničí až po ty papírky, na nichž Jan Masaryk dostával sovětské instrukce).¹⁹

A mythy posledního čtvrt století : Únor, léta padesátá (to všechno sovětští poradci !), rok 1956 (nemluvil tenkrát Hrubín o nějaké labuti ?), a konečně — ten světový poutač : socialismus s lidskou tváří (jakou tvář má socialismus britský, švédský, holandský ?). *Studnice vpravdě nevyčerpatelná.*

¹⁷ Podrobný, profesionálně dokonalý rozbor neúspěchů a slabosti českého odboje lze nalézt ve vynikající studii amerického historika českého původu : V. Mastny, *The Czechs under Nazi Rule, The Failure of National Resistance, 1939-1942*, New York, 1971.

¹⁸ Ne náhodou je demythisace této absurdně tragické události námětem dvou románů, které patří vůbec k nejlepším věcem české poválečné literatury — Škvoreckého *Zbabělců* a Kovtunovy *Pražské eklogy*.

¹⁹ Skutečnost zaznamenaná na několika místech. Nejnověji viz : V. Fischl, *Hovory s Janem Masarykem*, Mnichov, 1973 : „(Molotov)... posílá mi befely na malých kouscích papíru — já si je vždycky schovávám, jeden nikdy neví, kdy se to může hodit — a většinou musím poslechnout. Už jsem se skoro smířil, že jsem jako ten foxteriér na reklamách His Master's Voice.“

Zde musí blýsknout devětkrát

Jen za posledních sto let : čekání až Vídeň prohlédne (a ještě jeden slib, reskript a manifest, ještě jedna deklarace a nové státoprávní ohrazení); čekání až Vídeň povolí a monarchie se sesuje (dřív ani krok : muži Října spustí pípy u „Zlaté husy“ až po vylepení Andrássyho prosebné nótý Wilsonovi); čekání na Němce (končící překvapením, že třetina obyvatel historických zemí chce víc, než jí bylo uděleno ve Versailles); čekání na Slováky (s rozčarováním, že i po dvaceti letech jsou stále Slováky a chtějí autonomii); čekání na Daladiera a Chamberlaina (bez nich nelze nic); čekání až začne válka (tak konečně — teď do toho půjdou — oni — a Hitlera porazí — oni); čekání až se Spojenci sejdou na Labi (pak zabít Molkerei a začít vydávat potvrzení o odbojové příslušnosti); čekání až „buržoasie bude rozdrcena“ (pak začít s masovými vstupy do strany); čekání až vysočanský tělocvikář — půl tuctu let za severním a jižním sousedem — svolí vzít na vědomí pád Džugašviliho; dnešní čekání (na Helsinki ? Henryho Kissingera ? Maův povel ? rok 1984 ? pád Leonida Iljiče ?).

Čekání trpce pocitované básníkem — ikonoklastem :²⁰

Za živým slovem rychle čin jde,
za bleskem hrom se musí brát —
však u nás není jako jinde :
Zde se musí blýsknout devětkrát!

Čekání přesně odhadnuté nezaujatým diplomatem : „Členové vlády si nepřestávají zahrávat s myšlenkou resignovat dobrovolně jako gesto ... Ale budou-li jejich resignace dobrovolné, je rostoucí měrou pochybné. Jsouce Čechy, *mají pozoruhodnou schopnost odkládat rozhodnutí*, a se vší pravděpodobností budou věci odkládat tak dlouho, až budou vyhozeni Němci.“²¹ Čekání hořce posouzené skeptickým vzdělancem : „Špatné na pocitu naší národní malosti je hlavně to, že máme vždycky důvod k nějakému čekání. Čekáme něco odněkud a nevíme sami ani odkud. *A nevíme většinou pořádně ani na co čekáme.* To je bolestné.“²² Čekání ...

Ani okénko nebylo rozbito

Čekání je ovšem jen příznakem, klíčovým projevem tolíkrát zkoušené a osvědčené české *uvážlivosti*. Volím pro začátek slovo co nejvíce neutrální : uvážlivost lze vykládat s Havlíčkem jako moudrou rozvahu, s Peroutkou jako humanitu

²⁰ J. S. Machar, Co máme od jiných národů odlišného, op. cit.

²¹ G. F. Kennan, Despatch of July 3, 1939 to the Department of State on General Conditions in Bohemia & Moravia, *From Prague After Munich, Diplomatic Papers 1938-1940*, Princeton, 1968.

²² A. Masaryková, op. cit.

— „Nikdy nezdálíme se příliš od věcí zdravého a opatrného rozumu. V tomto mírném ovzduší dařilo se tomu, co jsme charakterisovali jakožto svou humanitnost. ... Naše revoluce, myslím, může být příkladem velmi rozumně a mírně vedené revoluce ... Nenašel se nikdo, kdo by pojal ideu vzbouřiti lid proti rakouské moci ... Ze všech zásad nejvíce tu platila zásada zvyklosti a denního rozhledu života : Ale to se přece nedělá. Naše nervy byly humanitní a vedly nás k mírnosti“²³ — a vítat ji, byť třeba s jistými výhradami.

Ale na mírnost revoluce se lze dívat i jinak : „Jeden z mužů 28. října, dr. Fr. Soukup, ocenil naši národní revoluci 1918 slovy : *Ani okénko nebylo rozbito !*“ Nevystihl právě tím její slabost ? Není právě v tom ukryta skutečnost, že okénka, která byla potřeba dokořán otevřít, ukrývala mnoho „revolucí“ nevyřešených problémů ?²⁴ Opatrnost se netýkala jen okének : „Císařští orlové jsou často snímáni s budov způsobem neopatrným... Jich rozbíjením nebo otloukáním může vzniknouti značná škoda na našem uměleckém majetku. Proto doporučujeme, aby ve všech podobných případech vyžádáno bylo dobrozdání, jež vydá kancelář k podobným účelům zřízená v budově zemského musea (kancelář dra K. Gutha).“²⁵

Nepůsobí tato úzkostná starost o stav architektury a pýcha na nedotknuté okenní tabulky spíš směšně — a trapně ? Jak daleko je od této upřílišněné, podúřednické důkladné opatrnosti k odsouzení hodnému *opatrnictví* vysokých úředníků nového státu ? „Vyslanec Pacák odevzdal vyslanectví v Haagu, Štrét v Bernu, Veverka v Bukurešti. A v Jižní Americe je tomu podobně. Jaké jsme to měli zástupce republiky ! Místo aby právě v okamžiku kdy měli držeti pevnou ruku a uchovat pro nadcházející boj tyto zevní symboly naší samostatnosti a suverenity, roztrásla se jím kolena a podřizovali se jeden po druhém Němcům... Dvacet let se pohybovali na výsluní závidění hodných míst. A teď, když měli republiku, v níž se měli tak dobře, obhajovat nejvíce, takhle se zachovali ! ... Žádné výmluvy jím nepomohou.“²⁶

A stupeň následující — a nejsmutnější : jak daleko je od třaslavého opatrnictví k neomluvitelné zbabělosti ? „Potvrzuje se, že za mnohá zatčení a mnohá udání mohou Češi, kteří ze zbabělosti jsou ochotni k různým podlostem. Listiny 30.000 Čechů, kteří mají být zatčeni v případě války, byly zhotoveny za pomoci Čechů. Gestapo, které na příklad dalo jednomu policejnímu úředníkovi v Plzni listinu lidí plzeňských, dodalo, že listinu dělali Češi.“²⁷

²³ F. Peroutka, *Jací jsme*, Praha, 1924.

²⁴ J. Kuklík, A. Roček, P. Zátko, S „Mnichovem“ za zády, *Dějiny a současnost*, č. 2, 1969.

²⁵ Výzva Č.T.K., *Národní Politika*, Praha, 2.11.1918.

²⁶ E. Táborský, *Pravda zvítězila*, Praha, 1947.

²⁷ Vzkaz od odbojového informátora z Prahy do Paříže, 19.8.1939, *Archiv Ústavu dějin KSČ*, 37-9/85-87.

Ne rozvaha, ne uvážlivost, ne opatrnost :

A stále ještě vrásky státnické,
kývání hlavou, obezřetné rady,
proroctví temná, plány taktické,
kyselé šepty — U všech hromů všady,

Znám Egorii vaši dost a dost,
vy *Opatrnost* něžně říkáte ji,
a já ji pokřtím přímo *Zbabělost*,
tak poctivě je, tak je případněji.²⁸

...

Vitalita svlačce a lopuchy

Podučitelský komplex, čekání coby způsob existence a krajní nechuť k činům, jež by, jakkoli vzdáleně, působily dojmem „nerozvážnosti“, se slučuje (za nemalého přispění nesnadno zvuklatelné víry ve správnost vlastního postupu) v neobvykle *úporné životnosti českého národa coby biologického druhu*. „Český národ projevil často značnou liknavost a nedostatek zájmu pro těžší koncepce politické a podobné, ale *kde šlo o holý život, byl pravým nezmarem*.“²⁹

Neboť : „Extrémní biologická vitalita, nesoucí s sebou mimořádnou schopnost adaptovat se i v sebeobtížnějších a sebekomplikovanějších situacích, je jeden ze základních rysů české národní povahy. *Tento rys sjednocuje vše ostatní*, byl a je společný charakteru jednotlivých — i antagonistických — tříd národa, *vše další z něho vyplývá* ... Biologická vitalita českého národního charakteru je analogická vitalitě hlodavců, vitalitě roje hmyzu, *vitalitě svlačce a lopuchy*. Je vitalitou rodu, jenž se nedá nikdy ani plně zkrušit, ani vymýtit, ani vykolejit k zoufalství nebo hazardu. Racionální vitálnost českého národního charakteru pochopitelně vylučuje jakýkoliv neutilitaristický romantismus ... Ve jménu zabezpečení hmotných potřeb je schopna bez valné lítosti a pohnutí rezignovat na potřeby kulturní a duchovní. Nedostatek vepřového masa nebo piva byl by větší národní ranou než třeba znemožnění svobody uměleckého projevu.“³⁰

Praktické důsledky takového chování nejsou překvapující: „*Česká povaha bývá minimálním tlakem formovatelná často ad maximum*; sílu jíž se de facto dobrovolně podává, doprovází téměř vždy posměšným komentářem anebo tvorbou anekdot — ale ničím jiným. A tak dovede být mnohdy papežštější než papež,

²⁸ J. S. Machar, Opatrným u nás (1916), *Tristium Praga*, Praha, 1927.

²⁹ E. Chalupný, *Národní povaha česká*, Praha, 1907.

³⁰ D. Kvíz, K biologii české národní povahy, vysázeno 1966, vytisknuto 1968, *Host do Domu*, Brno, 1968.

i když si papeže neváží.“³¹ Schopnost žít paralelně ve dvou existenčních rovinách vysvětluje mnohé: „... mají schopnost žít ve dvou oddělených rovinách současně: mohou se ustарат k zoufání nad nebezpečími, která je obklopují a zároveň mít požitek z radosti okamžiku.“³²

Kapacita přizpůsobit se, přetrvat, vyčkat, je tak vpravdě nevyčerpatelná. Básníkův ironický postřeh se nezdá být parabolou:³³

„Kdo snáší ta červená vajíčka ?“
ptá zvědavé se děcko.

„Mé dítě, zajisté řáký Čech :
ten snáší všecko !“

Hodinky na řetízku

Do samostatného státu, vyhlášeného příznačně českou revolucí, vstoupil národ nejen s četnými autosugescemi, živenými čilou propagandou (à la ‚Češi rodem demokraté‘, ‚My jsme zbořili Rakousko‘, ‚My Čechoslováci‘), ale především s nesmazatelnými povahovými rysy, které jej utvářely v předchozím století: „... mravní porucha musila se dostavit ... Naši lidé slevovali a kompromisovali. V poslední době, co jsme svědky, vysoká kariéra dělala se jen podlostí ... řídce se uplatňovalo vzdělání, charakter téměř nikdy. ... K tomu všemu dostavila se nechuť k práci; to je vždy příznak mravního poklesu. ... Zalehl do národa strašný materialismus. Jedna jeho složka je zlodějství.“³⁴ A po válce „k těm co prodávají tkaniny, železo a potraviny, přibyla inteligence, jež se snaží urvat výnosný úřad. Hltavost náramná — vyžrat republiku, řekl básník.“³⁵

Ale opojná skutečnost znovuzískání státní samostatnosti, vzpomínka na onen říjnový den triumfu, autosugesce nevyvratitelného úspěchu a vlastní obdivuhodnosti, *odsunovaly skepsi a nepříjemné tázání do vytraceného pozadí*. „Co to tomu národu dalo. Kolik let sme s tim vydrželi se na to vodvolávat, kolik let sme dovedli vo tom mluvit, fangličky nad tim mít rozvinutý a svinutý, psát vo tom, ale divadlo v Praze sme si neuměli postavit. To sme postavili za Rakouska 1912 na Vinohradech, poslední divadlo. Na to sme neměli čas. A z 28 šraněk v Praze, kudy jezdí vlak jako na venkově, sme ani jedny nedovedli vodstranit, protože sme porád museli mluvit vo tom osmadvacátym říjnu, jak jsme tenkrát, a Klofáč, a tydle páni, a vesty, a takový ty *hodinky na*

³¹ D. Kvíz, op. cit.

³² T. Szulc, *Czechoslovakia Since World War II*, New York, 1971.

³³ J. Neruda, Velikonoční, *Kniha veršů časových a přiležitostních*, Praha, 1907.

³⁴ K. Kálal, O mravním poklesu v českém národě, *Naše Doba*, Praha, 2.11.1919.

³⁵ K. Kálal, op. cit.

řetízku, co se zmáčknou a vono se to víčko votevře, a voni nejdou, a zase se to zaklapne. A sláva, a pane kolego, a bratře, a soudruhu — a bim ho, a je tu Hitler! Tak vono dyž se to takle rychle udělá, tak vono to ani není tak smutný. ... Ale mně to dodnes nedojímá. ... Ne, nemělo mi co dojímat. Protože já sem neviděl žádný hrdinství, já sem neviděl žádný gesto dějinný. Já sem jenom dycky viděl fotbalovej zápas, kterej sme prohrali, protože byl soudce proti nám, a slunce svítilo našim hráčum do vočí. To sem viděl. Ale nic jinýho. A to mě nemůže dojmout.“³⁶

Fascinující komentář geniálního klauna o období dnes málem posvátném pro české veřejné mínění³⁷ vystihuje podivuhodně atmosféru velkých slabin státu, vystupujících při střízlivém kritickém rozboru : „Důsledkem toho, že mnohé zůstalo neřešeno, byla skutečnost, že národní hospodářství během svého dvacetiletého svobodného vývoje nebylo schopno změnit svou základní strukturu, odpovídající ještě rakousko-uherským poměrům, dokonce (ač je to pro mnohé nepřijatelné konstatování) relativně zaostávalo za světovým vývojem. ... Idea „čechoslovakismu“ se nemohla stát únosnou pro slovenské prostředí, neboť nerespektováním prosté existence dvou národů se střetla se zárodky procesu „druhého obrození“.³⁸

Pověstná roztříštěnost politického života, oblíbená varianta „tupení domácích“, nemohla uniknout bystrému pozorovateli : „Češi milují politické strany jako kachny vodu, a čím menší strana, tím větší věrnost jejímu programu, a tím ostřejší nedůvěřivost vůči všem ostatním. Po mnoho let české politické strany zasedaly kolem stolu a dělily se o veškerou politickou kořist s přesností malých chlapců, dělících ukradený meloun. Jejich prvotní zájem o relativní rozdíl vlastního podílu, spíš než starost o celkové množství určené k dělení, byl jedním z přispívajících činitelů ke katastrofě, která přemohla národ.“³⁹

Ten veliký rozdíl

Postup národa a jeho představitelů v obou vstupních fázích nejhlebší katastrofy moderních českých dějin — v září 1938 a březnu 1939 — je *do značné míry vysvětlitelný tradičními povahovými rysy*. A tragické události oněch

³⁶ J. Werich, *Začátky Osvobozeného divadla*, Stereo Panton 01 0235, Praha, 1971.

³⁷ Podle málo známého výzkumu veřejného mínění z října 1968 (Vztah národa k dějinám), který zahrnul přes 1000 Čechů a Slováků všech věkových a společenských skupin, bylo pořadí odpovědí na otázku „které období považujete za nejslavnější, za dobu vzestupu, rozvoje?“ následující : 39 % — První republika, včetně vzniku RČs; 36 % — husitská doba; 31 % — doba Karla IV; 21 % — období po lednu 1968.

³⁸ J. Kuklík, A. Roček, P. Zátka, op. cit.

³⁹ G. F. Kennan, Report of March 29, 1939 on the New Regime in Bohemia & Moravia, op. cit.

měsíců zesílily zpětnou vazbou právě ty nejméne žádoucí prvky národní morálky — a otevřely tak přímou cestu k Únoru, padesátým letům a duchovnímu marasmus Čech dnešních dní.

Události let 1938-1939 nesmírně posílily nebezpečný „*bud-anebo*“ mythus.⁴⁰ Bud sebevražedně bojovat, obětovat národ, zničit zemi, zatímco by ostatní přihlíželi — anebo se pokorně poddat, kapitulovat, čekat, přežít. *Lživost, intelektuální omezenost tohoto umělého dilematu je ohromující, ale trvale přehlížená.* „Byť to vypadá sebespekulativněji, lidské dějiny jsou v každém okamžiku mnohotvárnější a komplikovanější, než jak je reprezentuje jedna, pouze jedna jejich realizovaná alternativa. Vždy existuje celá škála, množina možností a jen když prověříme maximum těchto možností a variant, často skrytých, v dokumentech nezachycených, přiblížíme se komplexnějšímu pojetí problematiky. ... Navíc se domníváme, že teprve tehdy, když k historické problematice přistoupíme takovýmto způsobem, můžeme brát v plné míře v úvahu *kritéria etická a politická*. To ovšem předpokládá, že historikové ztratí svou profesionální hrůzu před slůvkem ‚kdyby‘, které z vědy tak urputně vyhazují, jež se jim však druhou stranou neodbytně vrací zpět.“⁴¹

Jak v září 1938, tak v březnu 1939, nebyly pouze dvě možnosti. Odstoupení vlády, početná politická emigrace, ozbrojený odpor na několika klíčových (nejlépe opevněných) úsecích hranic, odpor symbolicky omezený jen na obranu přístupů k hlavnímu městu, zničení nejdůležitějších zbraní, které se staly snadnou a vítanou kořistí nepřítele (letadla, tanky), přechod a přelet určitých elitních vojenských jednotek do spřátelených států (Rumunsko, Jugoslávie) — kterýkoliv z těchto činů, sám nebo ve spojení s jinými, by byl přinejmenším zcela jednoznačným symbolickým gestem, a velmi pravděpodobně účinným, přesvědčivým mezinárodním apelem a posilou domácího odporu. *Kterýkoliv z těchto činů by říkal neodvolatelně: nevzdáváme se své suverenity dobrovolně, chceme, podle svých sil, čelit hrubému násilí a mezinárodní zradě, zachováváme si svou víru, čest a hrdost.*

Vlády neodstoupily; politická emigrace byla záležitostí jednotlivců; nedošlo ani k omezenému, symbolickému vojenskému odporu;⁴² zbraně se dostaly neporušeny do rukou nepřítele; odvážní vojáci se vytráceli přes hranice osamoceně či v malých skupinkách. Vlády a národ přijaly trpně diktát — a v případě Háchově se ještě nejvyšší představitel státu „svým podpisem vnucoval

⁴⁰ Aneb o nemožnosti třetí cesty (*tertia non datur*) : viz též P. Tomáš, op. cit.

⁴¹ J. Kuklík, A. Roček, P. Zátka, op. cit.

⁴² Ponechávám přitom stranou velmi důležitou otázku možného (vážně připravovaného a široce podporovaného čelnými armádními veliteli) zvratu v Říši a sesazení A. Hitlera v případě odhadlaného českého odporu. Podrobněji o německé nepřipravenosti a chystané vojenské akci viz : N. Kaldor, German General's Plan to Depose Hitler, *The Times*, London, 10.8.1970.

Hitlerovi jako partner a domníval se, že tím dosahuje kdovíjakého vítězství.“⁴³ Co následovalo bylo — v ovzduší vytvořeném kapitulací — nevyhnuteelné.

Ceská vitalita triumfovala. Přizpůsobení se novému stavu bylo neuvěřitelně hladké. „Příchod německé armády byl přijat veřejností až na několik výjimek celkem klidně. Některé skupiny sice zvedaly pěsti, pískaly a syčely, většinou se však klidně přihlíželo se slzami v očích. Strážníci zacházeli do průjezdů, aby nebylo vidět, jak jsou dojati. ... V nejbližších dnech se však Pražáci s německou armádou spřátelili, zvláště v hostincích panoval srdečný rozhovor, vedený pražským vtipem a upřímností.“⁴⁴

Potlačovaný pláč, 97.4 procent obyvatel do Národního souručenství (totalitou proti totalitě!). „Výsledkem je atmosfera vnějšího poddání se a vnitřní demoralisace, která je mimo popis, a o jejíchž nevyhnuteelných následcích není příjemné přemýšlet.“⁴⁵ Odboj, vzhledem k počtu obyvatel a síle armády ve svobodném státě, nepatrný. Země se stala intenzivně pracující zbrojnicí pro dobytí pevniny. Sám Vůdce byl velmi spokojen — především s českými dělníky. „Češi pracují nyní — a zvláště ve zbrojních závodech — k naší úplné spokojenosti, odvádějíce maximum pod heslem: Vše pro našeho Vůdce, Adolfa Hitlera!“⁴⁶ Quid pro quo — českým dělníkům se, po hmotné stránce, vedlo lépe, než průměrnému občanu kterékoliv jiné okupované země (s výjimkou snad Dánska): „Dělnictvo: daří se mu rozhodně ze všech vrstev relativně nejlépe. ... Mnozí říkají, že se jim daří lépe než za republiky. ... Žijí přítomnosti. ... Sympatie pro Sověty jsou u dělnictva všeobecné v přesvědčení, že pod jejich vlivem zaručí se jim první místo ve státě.“⁴⁷

Ne existenční zoufalství a nesnesitelný útlak, ale tradiční nenávist vůči Němcům je prvním faktorem protiněmeckého smýšlení. Demokracie tu přichází zkrátka: „Těch, kteří by dali přednost bolševismu před současným stavem, je většina.“⁴⁸ Čekání na rozpad tisícileté Říše (úsilím jiných) je ve znamení rodící se „věrnosti na věčné časy“ — „Drastické je poznání, že v roce 1939 se manifestuje pod heslem ‚Němci ven — Stalin sem‘, což má znamenat ‚převzetí protektorátu Sovětským svazem‘. (...) A tak může historik

⁴³ J. Tesař v rozhovoru: Význam Háchova podpisu, *Studentské listy*, Praha, březen 1969.

⁴⁴ Informační zpráva z pražského odboje do Londýna počátkem dubna 1969, přetisklena T. Pasákem, 15. březen 1939, *Host do domu*, č. 9, Brno, 1969.

⁴⁵ G. F. Kennan, Despatch of July 3, 1939, op. cit.

⁴⁶ A. Hitler, polední rozhovor, 20.5.1942, op. cit.

⁴⁷ Zpráva z Ankary do Londýna, 20.9.1943, předaná M. Hanákem od K. Příkryla z Prahy, *Archív KPR XVI/240-244*.

⁴⁸ Odbojový pracovník illegální organizace ‚V boj‘ do Londýna, 20.10.1940, *Archív Ústavu Dějin KSČ*, 37-21/48-51.

který hodnotí okupační české veřejné mínění, konstatovat, že duchovní náplní doby je konflikt mezi servilností k utlačovatelům a zrozující se servilností k budoucím osvoboditelům.“⁴⁹

Žádný prostředek a postup neměl být opomenut, pokud sloužil tomu, co kolaborační politika nazývala (a nazývá) *záchrany národa*. Z hlediska mravního není pochyb, že „*politika záchrany národa byla v podstatě politikou záhuby národa*. To zaprvé. Byla však i politikou cynické sebezáchovy jedněch na úkor jiných — těch národů, které bojovat musely. Nazývám to *národní morálkou podloudnické party*. ... My jsme byli obětí toho, že se Evropa všelidských hodnot a principů vzdala. Ale přece jen byli všichni ostatní nakonec k boji dohnáni — jen my jsme se mu vyhnuli jako jedni z mála. ... A v tom je *ten veliký rozdíl*. Dodnes.“⁵⁰

Kdo venku jdou

K těm povahovým rysům, jež tak neblaze přispěly k rozpadu státu, pokorné kapitulaci a politice „záchrany národa“ (a jimiž, znovu zdůrazňuji, byly samy *zpětně intenzifikovány*!), se přidružil během okupace rys nanejvýš nebezpečný, latentně jistě v národě přítomný předtím, ale hrozivě uvolněný osmosou nacismu. „... Česká společnost ve své obranné reakci ... přebírá protivníkovy zbraně v ideologickém zápasu. Masarykův ideál úsilí za obecnou, všelidskou hodnotu mravní, který má být náplní a smyslem národního usilování, byl většinou národa opuštěn. ... Je obecná tragedie lidstva, a odbojových národů zvláště, že všeobecné pozdvižení proti nacistické tmě vyvolávalo a utvrzovalo *nehumanistické prvky* též v jednání odpůrců nacismu. Tato souvislost je velmi zřejmá i na osudech našeho národa, a to nejen okupačních, nýbrž zejména pozdějších.“⁵¹

Poprvé široce zřejmé za pražského povstání a při zabírání sudetského pohraničí a vysídlování německých obyvatel,⁵² *irrationální, slepě kruté násilí* se opětovně objevovalo při pronásledování a výsleších nevinně vězněných osob, podezíraných z kolaborace. Poslanec Vojta Beneš zveřejnil jeden z otresných případů na sklonku roku 1946 : „Před 14 dny, 23. října, jsem dostal od soudu list, že tresní řízení proti mně bylo právoplatně zastaveno. Bylo to v den mých 46. narozenin. A tak se ptávám sám sebe, proč jsem já, český člověk, byl

⁴⁹ J. Tesař, Patnáctý březen v českých dějinách, *Dějiny a současnost*, č. 4, Praha, 1969.

⁵⁰ J. Tesař v rozhovoru : Význam Háčkova podpisu, op. cit.

⁵¹ J. Tesař, Patnáctý březen v českých dějinách, op. cit.

⁵² Desítky svědectví o násilnostech v sudetském pohraničí jsou shromážděny a dokumentovány v úřední západoněmecké publikaci : *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteuropa*, Band IV, 1 und IV, 2; v anglickém zkráceném překladu *The Expulsion of the German Population from Czechoslovakia*, Bonn, 1960.

tolikrát tlučen do krve, do bezvědomí, proč jsem musil ležet na mokrému betonu, proč mně byla zmrzačena levá ruka, proč mně byly vytlučeny zuby, proč zkonfiskovali bytové zařízení mé ženy.⁵³ *Totalisace politického života* našla vhodný výraz v Národní frontě.⁵⁴ Fanatických zásahů nebyla ušetřena ani klasická hudba.⁵⁵ *Nelze než konstatovat, že prakticky všechny projevy komunistické totality let padesátých jsou zřetelně přítomny v období květen 1945 — únor 1948.*

Únor 1948 byl jen mnohem méně dramatickou reprizou předválečné kapitulace, s jedním podstatným rozdílem: přinejmenším třetina národa si takový obrat aktivně přála; a většina národa nebyla vyvedena z míry. Věděla, že přežije i tuto autoritu: „Já se pamatuju na jednu paní v osmačtyřicátém roce, když uhodilo ... A paní, báječná paní, žena z lidu, sůl země, pracovala u nás jako kuchařka ... A když ten den od nás po práci odcházela, tak řekla: ‚Teď jdu domů a pustím si Londýn, jako jsem to dělala celou válku.‘ A já jsem si pomyslel: tady máš výsledek přežití autority. *Zkrátka pavlovský pes, víte, se okamžitě utekl ke svému reflexu.*“⁵⁶ A několik set tisíc občanů (ne desítek, set) se stalo rychle soudruhy

A pak přišly roky Dantova Inferna, které stálo pro většinu národa ve znamení ranních front na ostřezené mléko a večerního šera u rozpraskaného hlasu cizích vysílaček. Čas obludných tragedií. Volání po oprátce pro vlastního otce: „Vážený soudruhu, žádám pro svého otce nejtěžší trest — trest smrti. Vidím teprve teď, že tento tvor, kterého nelze nazvat člověkem, protože v sobě neměl ani kouska citu a lidské důstojnosti, byl mým největším a nejzavilejším nepřítelem.“⁵⁷ Šílenci v roli spravedlivých:

„Jak si, pane doktore, vysvětlujete, že většina soudců tak snadno podléhala ovlivňování, psychóze, která v justici panovala?“

„Snad to bude příliš kategorické, ale o některých soudcích si myslím, že hrdelní procesy vedli s gustom. Takoví ani nepotřebovali, aby je k tomu někdo nutil.“⁵⁸ Desestitisice dětí odříkávajících děkovné básničky vrahům;

⁵³ V. Beneš, citát z dopisu občana poslanci, *Nový Den*, Plzeň, 29.12.1946; další případy brutálního mučení nevinných jsou popsány mimo jiné v *Právu Lidu*, 30.1.1947, *Národním Osvobození* 1.2.1947.

⁵⁴ „Když se na to tak koukám z vládní lavice, je mi mdlo. Jak poslušně zvedají ručičky. ... Co to je za parlament — bez oposice? Děkuju za takový parlament.“ Jan Masaryk podle V. Fischla, op. cit.

⁵⁵ „Ta karanténa je v pořádku. Mezi námi a Mozartem, Beethovenem stojí nacismus. Ne že by Mozart a Beethoven atd. s ním měli cokoli společného ... Ale Němci Mozarta a Beethovena zhanobili na tisícerý způsob. ... A je tedy ta karanténa v pořádku.“ Peer, Karanténa pro klasiky německé hudby, *Svobodný zítrek*, č. 7, Praha, 1945.

⁵⁶ J. Voskovec v rozhovoru s P. Tigridem, op. cit.

⁵⁷ Dopis T. Frejky předsedovi Státního soudu v Praze, *Rudé právo*, Praha, 25.11.1952.

⁵⁸ I. Kovalenko, S mužem, který neztratil tvář, *Mladá fronta*, č. 104, Praha, 1968.

desetitisíce nevinných, šeptající modlitby na den, který mohl být jejich posledním.

V neúprosném stínu Ruzyně, Koloděj, Jáchymova, Příbrami, Valdic, Mírova, Leopoldova — čas nedělní všednosti. Přejmenované ligy, Závodu míru, Emilových medailí a zteplalé desítky. Pro většinu národa léta mlčení a nevědění, léta souhlasu pro den a odporu mezi čtyřmi stěnami pro večer. Jak odpovědět na dotaz básníkův :⁵⁹

Nevidím V tom velkém zatmění lásky jak spravedliv
s očima ke zdi slyším Zvon Zikmund kajícník z Hradčan
těžkými údery buší v to staré zdivo
a kovově prozpívá žalm žalu jak začal

To přes hlavy živých hlas mrtvých volá nás ze žaláře
To mezi Bylo a Bude sevřeno úzkostí bije
Srdce té země ten zvon Slyší ten slavný nářek
kdo venku jdou Slyší hlas země jež v soužení je ?

„Nevím“, odpovídá básník sám sobě. Ale nebyla ona léta podobná, oné dvanáctileté německé noci, noci slyšení-neslyšení, vědění-nevědění pro německý národ ?

Nepředstavitelné vraždy : „Napríklad, na začiatku roku 1952 veliteľstvo väznice nasadilo konfidenta, aby zorganizoval v jednej izbe útek. Pilku na mrèze ‚obstaral‘ konfident — ostatní mu naleteli. Keď sa potom útek začal — bolo to okolo polnoci — a traja väzni sa spúšťali na rozrezanom povraze z posteľných plachát do väzenskej prekopy, pripravené komando, vyzbrojene guľometmi, spustilo na nich paľbu. ... Môžem to svedecky dokázať, že vedenie väznice o pripravovanom útek u vopred vedelo a že tato akcia bola inscenovaná...“⁶⁰ Hrozba genocidou : „... major Smola ... mě chytne za krk a nenávistně zařve : ,Dokážeme vyhubit vás i vaši špinavou rasu ! Jste všichni stejní ! Všechno, co Hitler dělal, nebylo dobré, ale zničil Židy, a to byla spávná věc. Ještě příliš mnoho jich uniklo plynovým komorám. Co nedokončil on, to doděláme my‘.“⁶¹

Mučení mrazem, hladem, vedrem, upíráním spánku, zvířecí pracovní podmínky, sadismus, promyšlená snaha zbavit trýzněné jejich lidské podstaty.⁶² Noci ledových podlah a nezhasínajících žárovek, plesnivého chleba, opuchlých rukou a nevinné krve. Sen, který přešel; skutečnost, která mrazí. A nikdy neodejde.

⁵⁹ J. Zahradníček, Zvon; napsáno v březnu 1953 ve vězení Státní bezpečnosti v Bartolomejské ulici v Praze.

⁶⁰ J. Dobrovodský, Boli to justične vraždy, *Lud*, č. 96, Bratislava, 1968.

⁶¹ A. London, *Dozvání*, překlad I. Fleischmanna, Praha, 1969.

⁶² Informativní přehled o vyšetřovacích a vězeňských metodách let padesátych je podán v : O.Ulc, Koestler Revisited, *Survey*, London, Winter-Spring 1969.

Dějiny naše děláme my

Kde stojí národ dnes, šestý rok po příjezdu sovětských tanků z mlhavé letní noci? Měsíce a roky, které ji předcházely, nebyly časem hrasti. Odchod noci ranných let padesátých byl úděsně pomalý. Reformy se blahosklonně nadělovaly po zrncích shora. Velcí reformátoři, pozdější vůdci pražského jara a s nimi i většina národní inteligence, byli ve věrných službách. „Naše inteligence ... si nerada připomíná svou *dosti horlivou koexistenci* s politickým systémem 50. i 60. let. Předstírá, že byla ke všemu donucena, aby zakryla svou někdejší dobrovolnou konformitu. Ale co se stalo, nedá se odestát.“⁶³ Národ oddaně čekal s neztenčenými adaptačními schopnostmi. O madarské revoluci byly fronty před masnami poněkud delší, zatímco návštěva sportovních utkání zůstala nezkrácena. Zrušili třináctý plat, ale nadělili sportku. Zdražili dvanáctku, ale vrátili Spartu a Slavii. Vždycky bylo z čeho se radovat ... Události od zimy 1968 do jara 1969 nepřinesly žádné překvapivé vybočení z norem českého jednání. Naopak: byly hořkými potvrzeními tradičních povahových rysů národa. Když se strana začala rozkládat od hlavy, národ zachoval obvyklou vyčkávací pozici. Jak krásně se nic nedělo celý leden — kromě Husákových a Smrkovského novinových disertací.⁶⁴ Teprve když okresní konference začaly žádat hlavu Novotného, když se zdálo, že se strana chystá provést jakousi nebývalou rituální sebevraždu, národ se pohnul. Váhavost a opatrnost prvních měsíců (jíž předcházela krajní váhavost v presidiu i ÚV celý podzim 1967, táhnoucí se i přes ony pověstné vánočky zaneprázdněných soudružek), rychlé vzplanutí a krajní euporie jara a léta, první rozpaky co dál, úder — a návrat k nezkrušitelné existenci svlačců. Přes půl století staré závěry Emanuela Chalupného nemohou být lépe ilustrovány: „Česká povaha dává se do díla flegmaticky, pak rychle přejde v sanguinické nadšení, aby brzy ochabla... Český vzestup je rychlý, příkrý a bravurní, brzy však nastane sestup. Nepokračujeme pravidelně, nemáme tradic, ale žijeme v opětovných nábězích a depresích... Čech vydrží největší námahu, a nejtěžší zkoušky, když musí, nebo když je lze překonat, být pracně, ale brzy. ... Vynaložit práci najednou a pak dělat co nejméně — tot česká povaha. Čech dovede se vpravit rychle do všeho, ale více načne, než dodělá.“⁶⁵ Autosugesce šlehalo onoho jara a léta jasným plamenem. Nebyl snad Dubček na obálce *Time*? Neshrnuly se do Prahy desítky novinářů, putující od Šika ke

⁶³ V. Blažek, Uherské Hradiště, *Host do domu*, č. 1, Brno, 1969.

⁶⁴ Skutečnost pozoruhodná: oba se svou časnou odvahou vydrželi. Smrkovský, přes tak četná jaro-letní pobíhání ode zdi ke zdi, pronesl zdaleka nejlepší projev po návratu z Moskvy a, na rozdíl od ustrašenců typu Černík-Císař, neodvolal. Husák nepochyběně riskoval mnoho ve své poselosti po prvním křesle: odvaha v poněkud jiném směru.

⁶⁵ E. Chalupný, *Národní povaha česká*, op. cit.

Galuškovi, od Goldstúckera k Loeblovi, od Svitáka k Liehmovi, líčíce jejich očima českou dějinotvornou explozi? Něco co tu ještě nebylo! Ale bylo: stačí si pořádně přečíst dějiny maďarského léta a podzimu 1956 a alespoň tucet čísel varšavských novin a časopisů z téže doby.⁶⁶

Lidé a invaze 1968 — to je otisk událostí předválečných. Zaťaté pěsti, vojáci v kasárnách, pláč, slova hořkosti a zoufalství. Jen slova. Ačkoli politické a vojenské okolnosti obou vpádů jsou naprosto odlišné, české mýthy a činy, které je doprovázely, jsou živeny týmiž prameny. Nocí tanků opět ožil mythus „buď-anebo“. Opět ono nepravdivé dilema — „... někteří z lidí, kteří nyní tvrdí, že ozbrojený odpor by byl čestnějším řešením, patřili k těm, kdo se, jako já, modlili 21. srpna a v následujících dnech, aby nedošlo k žádné neuvážené akci, která by vedla k otevřenému boji a způsobila nesmírné ztráty na životech a majetku, a zničila jedny z nejlepších architektonických památek Evropy“⁶⁷ — záměrně postavené tak, aby nesouhlas s politikou kapitulace mohl být označen jako šílenství, neodpovědný, nestátnický postup, zběsilý hazard.

Je zřejmé, že začínat s koordinovaným ozbrojeným odporem po půlnoci 21. srpna bylo z vojenského hlediska nesmyslné. Politicky a mravně by místní, omezený, symbolický, odpor nesmyslný nebyl. Hrůzostrašné obrazy masových obětí, spálené země a nedozírných politických následků neobстоjí při kritickém zvážení historických okolností a nejbližších dějinných paralel. Ztráty a škody nemohly dosáhnout katastrofálních rozměrů: místně a časově omezený charakter odporu (zdůrazňuje jiný druh vojenské akce nebyl proveditelný v tak krátkém čase vzhledem k organizaci a orientaci čs. armády) to vylučuje. Budapešť nebyla srovnána se zemí. *Nová politika, záchrany národa nezachránila nic!* Na Maďarsko, které bojovalo, nebyl uvalen drastičtější režim, než na Československo. Pět let po revoluci byla vnitropolitická situace v Maďarsku nepochybně mnohem nadějnější, než je dnešní stav v Čechách, symbolizovaný veršováním Ivana Skály a „filosofii“ Vasila Biľaka.

Racionální, účinný postup v létě 1968 spočíval ovšem v balkánském vzoru: v Čierné by se jednalo patrně jinak, kdyby za „naivním marxistou“ stála nově utvořená, skutečně lidová milice. A kdyby se Moskva rozhodla nicméně k zásahu, *byla by výsledkem porážka — nikoli kapitulace. Ta dvě slova nejsou synonyma!* „... tento národ bohužel nikdy nekrvácel, bohužel nikdy ke krveprolití nedošlo. A ať to zní jakkoliv cynicky, přece jen se domnívám, že jsme tím více ztratili, než získali. ... Jde o to, že svobodu může mít jen ten,

⁶⁶ Například zasvěcené osobní vylíčení: E. Marton, *The Forbidden Sky, Inside the Hungarian Revolution*, Boston, 1971; z polských tiskovin hlavně *Trybuna Ludu, Nowa Kultura a Po prostu*.

⁶⁷ Anonym, Symposium: Options in Czechoslovakia, *Studies in Comparative Communism*, č. 2, Los Angeles, 1969.

kdo o ni neustále bojuje. A kdo klade apriori výše nutnost vyvarovat se krveprolití nežli svobodu, ten ji také zpravidla ztrácí, nebo ji vůbec nenašírává.“⁶⁸

V moderním českém národě se vždy našli ti, kteří nesdileli morálku poddání se, kapitulace a přežítí za každou cenu. *Jejich činy tvoří vrcholy českých dějin.* Jak obdivuhodná (a jak beznadějná — vzhledem ke svému konečnému cíli — na samém začátku války) byla emigrace Masarykova a jeho boj za nový stát. Jak odvážná cesta těch, kteří opustili rodiny v protektorátu, a nevrátili se z vln La Manche a stepí Ukrajiny. Jak nevzpomenout těch, kteří si zachovali svou víru a čest v nacistických koncentrácích nebo uranových šachtách. A nezapomenout na ty, kdo odmítli kariéry, kdo odmítli prodat se, udávat, poddat se — *kdo poslouchali hlas svého svědomí.* O to obdivuhodnější jsou jejich činy, že vycházejí z prostředí, v němž se takové jednání pokládá za hazard, za zbytečné gesto.

Zůstává prostou skutečností, že v hodinách zkoušek rozhodující většina moderního českého národa nevolila cestu činu. „Snaha přežít, zachovat holou existenci, život, je logická, jde-li však o samo tělo i duši národa, může mít velice tragické důsledky, neboť pak máme co činit s kritérii, která stojí mimo rovinu, zahrnující životní přežití jednotlivce. Pak je v sázce důstojnost, čest, prostě všechno to, co tvoří morální tvář národa, co ho definuje nejen v okamžiku historického jevu, ale i do budoucnosti, všechno, v čem se historické události transformují a přetavují ve vlastnosti, povahové rysy národa.“⁶⁹

Jen tehdy až se kapitulace přestane vydávat za porážku, až čin nahradí slovo, přestanou být moderní české dějiny dějinami útrpnými. Zůstanou možná tragické — ale stanou se zároveň velké. Neboť nelze zapomenout, „že dějiny naše děláme my, a jací jsme my, takové že jsou a budou naše dějiny. Že každý stát a národ má vyšší poslání, než je honba za věcmi efemerními a osobními, a zrada poslání toho že se vždy zle mstí na celém národě.“⁷⁰

⁶⁸ J. Tesař v rozhovoru : Význam Háčova podpisu, op. cit.

⁶⁹ J. Kuklík, A. Roček, P. Zátka, op. cit.

⁷⁰ J. S. Machar, K 28. říjnu 1928, *Spisy XLVII*, Praha, 1929.